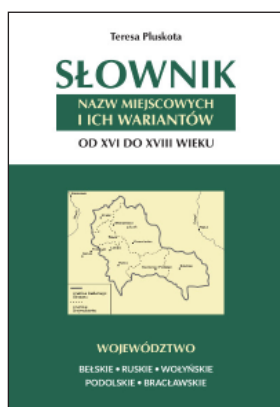

Teresa Pluskota: Słownik nazw miejscowych i ich wariantów od XVI do XVIII wieku. Województwo bełskie, ruskie, wołyńskie, podolskie i braclawskie, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 578

Książka *Słownik nazw miejscowych i ich wariantów od XVI do XVIII wieku. Województwo bełskie, ruskie, wołyńskie, podolskie i braclawskie* ukazała się w 2019 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Autorka, dr hab. Teresa Pluskota, jest emerytowanym

profesorem nadzwyczajnym Wydziału Historycznego tego uniwersytetu.

Słownik nawiązuje się do monografii tej samej Autorki *Nazwy miejscowe ziem ruskich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Toponimia Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego* (Bydgoszcz 1998). W tej książce, na podstawie analizy ponad 19 tys. nazw miejscowych (wykscerpowanych ze źródeł polskich i ukraińskich, publikowanych i rękopiśmiennych) uchwycono dynamikę systemu słowotwórczego w nazewnictwie województw ruskiego, bełskiego, wołyńskiego, podolskiego, braclawskiego i kijowskiego, a także przeanalizowano wpływy polskie w miejscowej toponimii.

Może się wydać, że *Słownik* jest indeksem geograficznym monografii 1998 r. (nie ma go w samej książce), co nie jest prawdą. I to nie tylko ze względu na brak wskazania numerów stron przy hasłach czy

informacji etymologicznych¹. W nowszej pracy zmniejszony został zasięg badanego obszaru. Ze względu na brak materiałów źródłowych z XVI w. ze *Słownika* wyłączo- no województwo kijowskie² (co widzimy na okładce). Nie uwzględniono także nazw z terenów ziem przemyskiej i sanockiej województwa ruskiego (31 proc. jego powierzchni), ponieważ te opracował Władysław Makarski³. Tym samym Autorka postanowiła nie powielać przeprowadzonych już badań naukowych. Na pierwszy rzut oka decyzja wydaje się słuszna. Jednak analiza źródeł wykorzystanych w pracach obu badaczy świadczy o czymś przeciwnym. Teresa Pluskota wykorzystuje w *Słowniku* znacznie większą liczbę źródeł niepublikowanych niż Makarski (ten badacz wykorzystał materiały tylko z dwóch archiwów w Przemyślu – Państwowego i Diecezjalnego⁴). W dodatku, postępując zgodnie z logiką Autorki, ziemie lwowską, halicką oraz część chełmskiej w województwie ruskim (a także duży fragment województwa bełskiego) także należałoby wyłączyć z pracy. Nazwy osad w tych ziemiach zostały już przestudiowane w słownikach historyczno-etymologicznych Anny Czapli⁵, Barbary

¹ Jak zaznacza Autorka, w hasłach nie zamieszczono informacji etymologicznych „ze względu na objętość słownika i aby nie utracić jego charakteru” (s. 8).

² W monografii 1998 r. i w *Słowniku* nazwy województwa czernihowskiego także nie uwzględniono z tegoż powodu. Chodzi o ponad 500 nazw wsi, siół, przysiółków, miast, miasteczek z dokumentów XVII w., oraz prawie 1000 – z XVIII w. Te nazwy przeanalizowano w osobnym artykule: T. Pluskota, *Nazwy miejscowe Czernihowszczyzny w XVII i XVIII wieku na tle toponimii ziem sąsiedzkich*, „Linguistica Bidgostiana”, 2004, 1, s. 135–145.

³ W. Makarski, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*, Lublin 1986; tenże, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*, Lublin 1999.

⁴ W. Makarski, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*.

⁵ A. Czapla, *Nazwy miejscowości historycznej ziemi halickiej*, Lublin 2018, ss. 341; taż, *Nazwy miejscowości historycznej ziemi lwowskiej*, Lublin 2011.

Czopek⁶, Mychajła Chudasza⁷ i Myrosława Haboraka⁸ (słowniki Chudasza obejmują – zgodnie z tytułami – region karpacki, a właściwie całą historyczną Galicję w granicach dzisiejszej Ukrainy; słownik Haboraka obejmuje obwód iwanofrankiowski). Autorka jednak nie wymienia tych słowników ani we wstępie, ani w bibliografii, ani w wykazie skrótów (z wyjątkiem słownika Czopek).

Księga składa się z krótkiej części wstępnej, w której Autorka omówiła rys historyczny wybranych województw, źródła i zakres materiału, sposób prezentacji nazw (s. 7–14). Zasadniczą część pracy stanowi wykaz historycznych ojkonomów pomienionych wyżej terenów, uporządkowany pod względem alfabetycznym (s. 15–562). W końcu pracy zawarte są bibliografia (s. 563–564), wykaz skrótów (s. 565–572) i streszczenie w języku angielskim (s. 575–577).

Sam wykaz ojkonomów zawiera dwa rodzaje zapisów:

- hasła (prawie 8 tys. nazw, które są wyfuszczane);
- warianty nazw z odesłaniem do hasłowych toponimów.

Od razu można zauważyć, że toponimów drugiego rodzaju jest nie mniej niż pierwszego (a może nawet więcej). Świadczy to o tym, że Autorka wykonała żmudną pracę nad zbiorem, identyfikacją oraz utożsamieniem nazw. Należy podkreślić, że mówimy nie tylko o wariantach

toponimów, różniących się kilkoma literami (w *Słowniku* wyróżniono wszystkie warianty hasła, jeśli różnica zapisu dotyczy więcej niż dwóch ostatnich liter), ale także o osadach, które miały kilka nazw, niezwiązanych ze sobą (co było dość powszechne przede wszystkim w województwach podolskim i braclawskim). Uważamy, że dla historyków jest to najcenniejsza informacja *Słownika*.

Przyjrzyjmy się bliżej typowej strukturze hasła. Po pierwsze – nazwa, która podawana jest w mianowniku (z wyjątkiem toponimów wypisanych z dokumentów sądowych, ksiąg ziemskich, gdzie nazwy notowane są w przypadkach zależnych). Dalej, symbolami zaznaczono przynależność terytorialną miejscowości w czasach wczesnonowożytnych (województwo, powiat czyli ziemia). Następnie podawane są warianty nazwy hasłowej ze wskazaniem na rok (czyli wiek) zapisu z ukazaniem źródła w kwadratowych nawiasach.

Chciałbym zwrócić uwagę na obszerną podstawę źródłową. Jak wspomniano powyżej, Autorka w znacznym stopniu korzysta z materiałów rękopiśmiennych (liczne sygnatury Archiwum Skarbu Koronnego, także księgi Metryki Koronnej, tzw. Metryki Litewskiej z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, mikrofilmy z Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w Lublinie). Kontrastuje to mocno z innymi podobnymi słownikami, których autorzy wykorzystują głównie źródła opublikowane. Uważamy jednak, że lista literatury mogłaby zostać uzupełniona. Przede wszystkim dotyczy to opracowanych przez Ihora Skoczylasa materiałów wszystkich wizytacji lwowskiej diecezji unickiej⁹,

⁶ V. Czopek, *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Wrocław 1988.

⁷ М. Худаш, М. Демчук, *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення)*, Київ 1991; М. Худаш, *Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. Утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітних скорочених особових власних імен*, Київ 1995; tenże, *Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення)*, Львів 2006; tenże, *Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів)*, Львів 2004.

⁸ М. Габора, *Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник Івано-Франківськ; Снятин 2007.*

⁹ W trzeciej ćwierci XVIII w. diecezja zajmowała duże terytorium, które częściowo obejmowało województwa ruskie, podolskie i braclawskie (od Żółkwi, Doliny i Kosowa na zachodzie po Winnicę, Humań i Raszków na wschodzie). Po więcej szczegółów zob.: I. Skoczylas, *Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст. Межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування)*, „Картографія та історія України”, 2000, s. 149–169.

przeprowadzonych w XVIII w.¹⁰ Indeks geograficzny tej pracy zawiera wypisane ze źródeł nazwy osad¹¹. Wykorzystanie indeksu w znacznym stopniu uzupełniłoby informacje z Akt i dokumentów Metropolitalnego Konsystorza we Lwowie z lat 1796–1797, opracowanych przez Autorkę. Inny ukraiński historyk, Mykoła Krykun, prowadził ważne prace nad poszukiwaniem wariantów nazw w ramach badań nad strukturą osadniczą województw braclawskiego¹² i podolskiego¹³ w XVII w. Między innymi wykorzystał on w swoich badaniach księgi ziemskie kamienieckie oraz materiały defteru z 1681 r., ułożonego podczas osmańskiego panowania na Podolu i opublikowanego w 2004 r. przez Dariusza Kołodziejczyka¹⁴. Te artykuły są bardzo cenne, biorąc pod uwagę, jak wiele było wsi na Podolu i Braclawszczyźnie o dwóch lub więcej nazwach.

Wróćmy do rozważenia struktury hasła w *Słowniku*. Ostatnim komponentem hasła są inne informacje o położeniu osady, które opierają się na wielotomowych dziełach, takich jak *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* i *Istoria mist i sił USRR*. Jestem sceptycznie nastawiony do wykorzystania tego ostatniego do ustalania lokalizacji

osad przez notowanie *rajonów* i *silskich* (wiejskich) *rad* (nieprawidłowo nazwanych „powiatami” i „gminami” przez używanie skrótów „p.” i „gm.”). *Istoria mist i sił USRR* ukazywała się w latach sześćdziesiątych–osiemdziesiątych XX w. i odnotowuje położenie administracyjne osad na ten czas. Od pół wieku skład *silskich rad* bardzo się zmienił, to znaczy informacje te od dawna są nieaktualne.

Podsumowując, należy podkreślić, że pomimo krytycznych uwag recenzowana publikacja jest wynikiem długotrwałej i żmudnej pracy i zasługuje na pochwałę. Ze względu na dużą liczbę wykorzystanych źródeł i szeroki zasięg terytorialny trudno znaleźć pracę porównywalną ze *Słownikiem*. Zgadza się z tezą innego recenzenta, Ewy Wolnicz-Pawłowskiej, że *Słownik* jest koncepcyjnie dziełem kompletnym i może być używany przez szerokie grono badaczy bez wcześniejszego zapoznania się z monografią z 1998 r. Wyrażamy nadzieję, że w formie *Słownika* będą także opublikowane zebrane przez Autorkę materiały toponomastyczne z terenów województw kijowskiego i czernihowskiego. ■

Bohdan Smereka
(Lwów)

¹⁰ І. Сковчиляс, *Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія*, т. 2: *Протоколи генеральних візитацій*, Львів 2004.

¹¹ Там же, s. 371–445.

¹² М. Крикун, *Кількість і структура поселень Брацлавського воєводства в першій половині XVII століття*, „Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали”, 2008, s. 187–301.

¹³ М. Крикун, *Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття*, „Подільське воєводство у XV–XVIII століттях: Статті і матеріали”, 2011, s. 155–330.

¹⁴ D. Kołodziejczyk, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice*, t. 1: *Text, Translation, and Commentar*, Kyiv–Cambridge 2004, s. 611–652, *Index of place-names*.